

Міністерство освіти і науки України
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ДУДНИК НАТАЛІЯ АРКАДІЇВНА

УДК (37.03.372)(043.3)

**ЕКОНОМІЧНЕ ВИХОВАННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ
У ВЗАЄМОДІЇ ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ І СІМ'Ї**

13.00.07 – теорія і методика виховання

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Умань – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор
Рогальська-Яблонська Інна Петрівна,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, завідувач кафедри психолого-педагогічної, превентивної та інклюзивної освіти.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Артемова Любов Вікторівна,
Приватний вищий навчальний заклад «Київський міжнародний університет», професор кафедри психології та педагогіки;

кандидат педагогічних наук, доцент
Яценко Ліана Вікторівна,
Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», декан факультету педагогіки та психології.

Захист відбудеться «30» листопада 2016 р. о 13⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 74.053.02 в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини за адресою: 20300, Черкаська обл., м. Умань, вул. Садова, 2.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці та на сайті Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини за адресою: 20300, м. Умань, вул. Садова, 2.

Автореферат розісланий «29» жовтня 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. І. Ревнюк

Підписано до друку 26.10.2016 р. Формат 60x90/16.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100. Зам. 90.

«Видавництво “Науковий світ”»[®]
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Казимира Малевича (Боженка), 23, оф. 414.
200-87-15, 050-525-88-77
E-mail: nsvit23@ukr.net
Сайт: nsvit.cc.ua

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасна соціально-економічна ситуація в Україні характеризується радикальними змінами у всіх сферах економічного, політичного, соціокультурного життя. Зміна ціннісних орієнтацій, соціальних і моральних норм, міжособистісних стосунків, соціально-економічних стереотипів поведінки в умовах ринкових взаємин призводить до зміни способу мислення особистості та підвищення значущості таких її якостей, як активність та ініціативність, ощадливість, відповідальність, діловитість і підприємливість, бережливість і здатність до самостійного аналізу життєвих реалій, у тому числі екстремальних, готовність до захисту своїх соціально-економічних прав і свобод.

Одним із найважливіших завдань держави в умовах сьогодення є розвиток особистості дитини як основний ресурс, що визначає поступальний рух суспільства. Це задекларовано в Законах України «Про охорону дитинства», «Про дошкільну освіту», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», у Сімейному кодексі України, Базовому компоненті дошкільної освіти, який орієнтує педагогів на формування у дітей дошкільного віку предметно-практичної компетенції, яку визначає як обізнаність дитини з предметним світом, його особливостями, уміння застосовувати елементарні економічні поняття, ощадливого ставлення до речей та грошових коштів. Відтак, у сучасних умовах входження нашої держави у світовий економічний простір, коли дитину вже з перших років оточує економічне середовище, наповнене різноманітними економічними поняттями і процесами, актуалізується необхідність і важливість економічного виховання дітей дошкільного віку. Сучасне, високоорганізоване суспільство ставить підвищені вимоги до економічної компетентності молодого покоління та активно впливає на процес його економічного виховання.

Проблеми виховання особистості на ранніх етапах онтогенезу досліджували Л. Артемова, А. Богуш, Н. Гавриш, С. Козлова, Т. Поніманська, І. Рогальська та ін.; питанням економічного виховання особистості у дитинстві присвячено дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема: Г. Авер'янової, В. Барріс (V. Barris), А. Берті (A. Berty), А. Бомбі (A. Bomby), А. Бояринцевої, О. Голубевої, Т. Гусевої, К. Данзінгер, К. Девіс (K. Devis), О. Дейнеки, Т. Дробишевої, А. Журавльової, О. Козлової, Д. Лассаре (D. Lassare), Г. Маршалла (H. Marshall), Л. Магрудера (L. Magruder), А. Сазонової, Р. Саттона (R. Satton), Р. Сіглера (R. Seagler), Б. Стейсі (B. Staysy), М. Стельмашука, А. Стросса (A. Stross), Р. Тейлора (R. Teillor), Д. Томсона (D. Tomson), П. Уєблі (P. Webly), А. Фенема (A. Fenem), Г. Фенько, К. Черьомухіної, К. Шуслера (K. Shusler), О. Щедріної та ін.

Аналіз науково-педагогічних досліджень (А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Грама, Г. Григоренко, Р. Жадан, Є. Курак, Ю. Лелюк, А. Сазонова, А. Смоленцева, Г. Шатова та ін.) дозволив з'ясувати: діти дошкільного віку починають розуміти окремі економічні поняття, якщо економічне виховання поєднувати з трудовим, моральним і розумовим, спрямовувати його на формування розумних потреб дитини.

У контексті означеної проблеми особливо актуальним постає економічне виховання дітей, у структурі якого сучасні науковці визначають такі компоненти:

елементарні економічні знання, сформовані способи поведінки, а також особистісні утворення, необхідні для успішної економічної діяльності. На важливості економічного виховання дітей на етапі дошкільного дитинства наголошують вітчизняні і зарубіжні педагоги (Б. Данруд (B. Dunrud) Л. Галкіна, Е. Гамільтон (A. Hamilton), Л. Голуб, Л. Глазиріна, М. Грищенко, Е. Курак, Е. Морроу (A. Morrow), Н. Селіванова, А. Смоленцева, А. Шатова та ін.).

Економічна ситуація, яка склалася сьогодні в нашій країні, обумовила об'єктивну необхідність формування у старших дошкільників елементарних економічних знань, умінь і навичок. Водночас, у більшості випадків складно простежити за тим, які економічні поняття засвоює дитина у процесі спілкування з однолітками і батьками, під час перегляду засобів масової інформації, у спостереженнях за діяльністю дорослих у соціумі. Нелегко встановити відповідність такої стихійної інформації морально-етичним нормам суспільства. Саме тому важливо сформувати в дітей дошкільного віку первинний економічний досвід, який стане основою економічного виховання особистості у процесі її подальшої економічної соціалізації.

Процес економічного виховання молодого покоління в різних аспектах досліджували А. Аменд (A. Amend), Л. Епштейн (L. Epshtain), М. Клепач, О. Козлова, Л. Пономарьов, В. Попов, І. Сасова, М. Стельмашук, В. Чічканов та ін. Зокрема, досліджено загальнопсихологічні закономірності входження особистості в суспільне життя (І. Бех, Л. Виготський, О. Леонтєв, С. Рубінштейн); ступінь виховного впливу праці (З. Зайченко, Г. Могилевська); зміст і методи економічного виховання дітей (А. Аменд (A. Amend), І. Барило, Г. Григоренко, М. Єрмоленко, Р. Жадан, І. Іткін, А. Кітов, В. Кондратьєв, Н. Кулакова, Т. Любимова, І. Мельничук, В. Попов, І. Сасова, В. Чічканов, та ін.).

У зв'язку з реформуванням освіти й усвідомленням ученими значущості проблеми економічного виховання в теорії та практиці активізувався науковий пошук різних підходів до її розв'язання. Здебільшого, наукові дослідження присвячено таким проблемам: вивченню окремих економічних понять побутово-господарської діяльності (В. Грошев, М. Ібрагімова, Н. Кривошея, П. Матвеев, М. Мельник); формуванню нового типу економічного мислення (Л. Горкіна, О. Камишанченко, А. Кітов, В. Кондратьєв, І. Прокопенко, О. Шпак); формуванню бережливості в аспекті екологічного виховання (Л. Нульман, Л. Островська, О. Парамонов); розробленню найоптимальніших форм і методів навчання дошкільників (Т. Антонова, П. Апанасов, Л. Артемова, Н. Білова, О. Білоус, А. Богущ, Н. Гавриш, Е. Карпова, О. Янківська); підготовці педагогів дошкільного закладу до економічного виховання дітей (Н. Грама).

Аналіз психолого-педагогічних джерел переконує у тому, що проблема економічного виховання дітей дошкільного віку потребує комплексного вирішення, зокрема у площині організації цілеспрямованої взаємодії педагогічних колективів дошкільних навчальних закладів із сім'ями вихованців.

Науковий аналіз порушеної проблеми засвідчив наявність *суперечностей*, які потребують результативного і швидкого розв'язання, зокрема, між:

– об'єктивною потребою суспільства в суб'єктах економічної діяльності з високим рівнем економічної культури та недостатньо розробленою теорією і

методикою її виховання у дітей старшого дошкільного віку;

– сучасними вимогами до економічної освіти дітей дошкільного віку та усталеністю традиційних методик дошкільної освіти і недостатньою науково-методичною розробленістю процесу економічного виховання дітей старшого дошкільного віку;

– наявністю значних потенційних можливостей взаємодії сімейного та суспільного виховання для економічного виховання дітей та недостатньою готовністю суб'єктів виховання.

Отже, значущість проблеми, недостатня її розробленість у сучасній педагогічній науці, означені суперечності й зумовили вибір теми дослідження – **«Економічне виховання старших дошкільників у взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота є складовою частиною науково-дослідної теми кафедри теорії та методик дошкільної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини «Психолого-педагогічний супровід формування життєвої компетенції дітей дошкільного та шкільного віку» (державний реєстраційний номер 0112U000176). Тема дисертації затверджено вченою радою Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 5 від 25.02.2011 р.) та узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології НАПН України (протокол № 4 від 26.04.2011 р.).

Мета дослідження – на основі теоретичного обґрунтування досліджуваної проблеми і вивчення виховної практики дошкільних установ визначити та експериментально перевірити педагогічні умови економічного виховання старших дошкільників у взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї.

Гіпотеза дослідження. Економічне виховання старших дошкільників набуде ефективності завдяки запровадженню у педагогічний процес дошкільного навчального закладу таких педагогічних умов: розробки методики ознайомлення дітей дошкільного віку з елементарними економічними уявленнями; збагачення первинного економічного досвіду старших дошкільників; оволодіння батьками необхідними знаннями, уміннями, навичками економічного виховання дітей у сім'ї.

Відповідно до сформульованої мети та гіпотези визначено такі **завдання дослідження**:

1. На основі аналізу стану розробленості проблеми розкрити сутність понять «економічна вихованість дитини старшого дошкільного віку», «взаємодія дошкільного навчального закладу і сім'ї в економічному вихованні дошкільників».

2. Схарактеризувати особливості взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї у процесі економічного виховання дітей старшого дошкільного віку, а також з'ясувати основні її функції.

3. Визначити критерії, показники та схарактеризувати рівні економічної вихованості старших дошкільників.

4. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови економічного виховання старших дошкільників у взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї.

Об'єкт дослідження – економічне виховання дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – педагогічні умови економічного виховання старших дошкільників у взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї.

Для вирішення завдань на всіх етапах дослідження застосовувався комплекс взаємопов'язаних **методів дослідження**: теоретичні – вивчення, аналіз і систематизація соціологічної, психологічної та педагогічної літератури – для обґрунтування теоретичних основ економічного виховання дітей старшого дошкільного віку, класифікації і уточнення змісту базових понять дослідження, систематизації і узагальнення теоретичних та експериментальних даних; емпіричні – діагностичні (спостереження, бесіда, тестування, анкетування) – для вивчення стану економічного виховання старших дошкільників у педагогічному процесі дошкільних навчальних закладів, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний) для перевірки ефективності педагогічних умов; статистичні – методи математичної статистики (первинна обробка даних, розрахунок елементарних статистик, варіаційний аналіз даних, перевірка статистичних гіпотез, коефіцієнт Стьюдента) – для одержання кількісно-якісної характеристики результатів дослідження.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилась на базі дошкільних навчальних закладів № № 12, 15, 28, 30 м. Умані Черкаської обл., № № 37, 41, 78, 89 м. Черкаси, № № 123, 227 м. Кривого Рогу Дніпропетровської обл., № № 26, 53 м. Хмельницького. На різних етапах в експерименті взяли участь 230 дітей старшого дошкільного віку, 55 дошкільних педагогів та 150 батьків. Експериментальну групу (ЕГ) склали 110 осіб, контрольну групу (КГ) – 120 осіб.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *уперше* визначено педагогічні умови економічного виховання старших дошкільників у взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї (розробка методики ознайомлення дітей дошкільного віку з елементарними економічними уявленнями, збагачення первинного економічного досвіду старших дошкільників, оволодіння батьками необхідними знаннями, уміннями, навичками економічного виховання дітей у сім'ї); визначено сутність понять «економічна вихованість дитини старшого дошкільного віку» (результат засвоєння дитиною доступних елементарних економічних понять, сформованих якостей раціонального споживача, зорієнтованого на ощадливе ставлення до власних і громадських ресурсів, та доцільної поведінки в економічній галузі життєдіяльності) та «взаємодія дошкільного навчального закладу з сім'єю в економічному вихованні дошкільників» (спільна діяльність відповідальних дорослих, яка спрямована на введення дітей в економічний простір для засвоєння доступних їхньому віку елементарних економічних понять, формування моральних почуттів і морально-економічних якостей, необхідних для успішної економічної діяльності, розвитку інтересу до економічної сфери життя, формування вмінь економічної поведінки та набуття первинного досвіду елементарних економічних відносин); визначено критерії (когнітивний, оцінювальний, діяльнісний), показники та схарактеризовано рівні (достатній, середній, низький) економічної вихованості старших дошкільників;

– *уточнено* сутність поняття «економічне виховання старших дошкільників»

(важлива складова виховання дитини, цілеспрямований процес взаємодії дорослого і дитини, що передбачає розвиток у неї інтересу до економічної сфери життя, оволодіння елементарними економічними уявленнями, набуття елементарних вмінь, необхідних для орієнтації та існування в сучасному ринковому світі);

– *подальшого розвитку* набули теорія і методика ознайомлення дітей дошкільного віку з суспільним довкіллям.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у розробці та впровадженні у педагогічний процес дошкільних навчальних закладів методики діагностування рівнів економічної вихованості дітей старшого дошкільного віку; авторської експериментальної методики ознайомлення дітей з елементарними економічними уявленнями та програми «Економіка для дошкільників»; інноваційних форм та методів взаємодії з батьками з відповідним програмно-методичним забезпеченням, методичного посібника «Тематичні економічні прогулянки в дошкільному навчальному закладі».

Теоретичні положення і висновки дослідження можуть використовуватись у педагогічному процесі дошкільних навчальних закладів різних типів та батьками для економічного виховання дітей. Результати дослідження доцільно використовувати у вищих педагогічних навчальних закладах під час вивчення курсів «Дошкільна педагогіка», «Методика ознайомлення дошкільників з довкіллям», «Теорія та методика співпраці з батьками»; у системі післядипломної освіти і підвищення кваліфікації педагогів дошкільних навчальних закладів; для розробки навчально-виховних програм, методичних посібників, науково-методичних рекомендації для працівників навчально-виховних комплексів, учителів початкових класів, вихователів дошкільних груп, слухачів інститутів післядипломної освіти.

Результати дослідження *впроваджено* в навчальний процес дошкільних навчальних закладів м. Умані Черкаської обл.: № 12 (довідка № 15 від 16.03.2016 р.), № 15 (довідка № 25 від 17.03.2016 р.), № 28 (довідка № 22 від 15.02.2016 р.), № 30 (довідка № 23 від 07.03.2016 р.); м. Черкас: № 37 (довідка № 46 від 27.03.2016 р.), № 41 (довідка № 43 від 22.01.2016 р.), № 78 (довідка № 38 від 27.01.2016 р.), № 89 (довідка № 44 від 22.01.2016 р.); м. Кривий Ріг Дніпропетровської обл.: № 123 (довідка № 27/1 від 11.03.2016 р.), № 227 (довідка 1/9 № 22 від 12.01.2016 р.); м. Хмельницький: № 26 (довідка № 14 від 16.02.2016 р.), № 53 (довідка № 39а від 25.02.2016 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дослідження доповідалися на конференціях, педагогічних конгресах, педагогічних читаннях різного рівня: *міжнародних* – «Актуальні питання сучасних педагогічних та психологічних наук» (Одеса, 2014), «Pedagogika. Projekty naukowe» (Варшава, Польща, 2014), «Вплив досягнень психологічних і педагогічних наук на розвиток сучасного суспільства» (Харків, 2015), «Пріоритети розвитку педагогічних та психологічних наук у ХХІ столітті» (Одеса, 2015), «Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників психологічних та педагогічних наук» (Львів, 2015), «Освіта як фактор формування людського капіталу та економічного розвитку» (Добрич, Болгарія, 2015); *всеукраїнських* – «Формування освітніх компетенцій дитини: проблеми, розвиток, супровід» (Умань, 2014), «Дошкільна освіта: історія, перспективи розвитку в ХХІ столітті» (Умань, 2014–2015),

Результати дослідження обговорювалися та дістали позитивну оцінку на засіданнях кафедри теорії та методик дошкільної освіти та наукової лабораторії «Дошкільна освіта: історія, перспективи розвитку в ХХІ столітті» Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (2013–2016 рр.).

Публікації. Основні положення і результати дослідження висвітлено у 18 одноосібних публікаціях, з яких 5 відображають основні наукові результати, 9 – апробаційного характеру, 4 – додатково відображає наукові результати дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (231 найменування, зокрема 18 – іноземною мовою), 5 додатків на 42 сторінках. Повний обсяг дисертації – 245 сторінок, із них 180 сторінок основного тексту. Робота містить 16 таблиць та 4 рисунки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, визначену мету, завдання, об'єкт, предмет наукового пошуку; сформульовано гіпотезу, визначено методи дослідження; розкрито наукову новизну й практичне значення одержаних результатів; наведено відомості про впровадження, апробацію результатів дослідження, кількість публікацій, структуру та обсяг дисертації.

У **першому розділі** – *«Теоретичні основи економічного виховання дітей дошкільного віку»* – проаналізовано стан розробленості проблеми економічної соціалізації дітей у контексті міждисциплінарного наукового дослідження, визначено сутність ключових понять дослідження, розкрито особливості взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї як провідного чинника економічного виховання дітей.

Сучасна ринкова економіка, яка заснована на підприємстві, на виборі економічної діяльності, випуску різноманітних товарів і послуг, на нових економічних взаєминах між споживачами і виробниками, на рекламі товарів активізує потребу в науковому маркетингу економіки. Особливого значення в умовах сьогодення набуває виховання нового власника економічної держави зі сформованим економічним мисленням та економічною культурою, розвинутими практичними вміннями і навичками економічної діяльності, здатністю виконувати різні соціально-економічні ролі, готового будувати сучасні форми економічних взаємовідносин.

З'ясовано, що проблемами економічного виховання довгий час займалися переважно зарубіжні науковці (К. Бергоні (С. Burgoyne), П. Веблі (Р. Webley), Х. Дітмар (Н. Dittmar), С. Лі (S. Lea), Е. Фьонем (А. Furnham), Б. Янг (В. Young), які пов'язували його з процесом, під час якого люди вчаться діяти в економічних реаліях: яким чином вони будуть планувати бюджет, позичати гроші, економити кошти, купувати, як будуть сприймати рекламу, а також розуміти й призначення економіки. Встановлено, що зарубіжні вчені вивчали процес економічного виховання дітей за двома напрямками, перший з яких спрямований на розуміння

дітьми різних економічних реалій, другий – на формування у дітей економічної поведінки. У дослідженнях Г. Маршалла (H. Marshall), Л. Магрудера (L. Magruder), П. Томаса (P. Tomass), Е. Фьонема (A. Furnham) вивчалася стадійність економічного виховання, а також такі фактори цього процесу, як: залежність від належності до певного класу, регіональних та національних особливостей, віку, статі.

У дослідженні встановлено, що об'єктивні зміни у економічних відносинах у сучасному соціумі актуалізують необхідність розвитку економічних уявлень, починаючи з дошкільного віку. З'ясовано, що економічне виховання дошкільників як наукова проблема, є об'єктом міждисциплінарного наукового пошуку. Дослідженням його аспектів займалися різні вчені: О. Авраменко, Т. Алексеєнко, Б. Ананьєв, Г. Андрєєва, Н. Андрєєнкова, О. Безпалько, І. Богданова, Т. Василькова, Ю. Василькова, О. Газман, Н. Голованова, В. Давидов, І. Зверєва, А. Капська, Л. Карнаух, Л. Коваль, І. Кон, Т. Кравченко, Ю. Левада, В. Лисовський, Б. Ломов, А. Мудрик, В. Нікітін, Б. Паригін, О. Паскаль, А. Петровський, А. Реан (A. Rean), С. Савченко, С. Семчук, С. Харченко, С. Хлебик, Є. Якуба та ін.

Економічне виховання розуміємо як процес входження особистості в економічну сферу суспільства, що передбачає пізнання економічної дійсності, формування економічного мислення, засвоєння економічних знань, набуття навичок економічної поведінки і реалізацію їх у реальній дійсності.

Аналіз наукової літератури показує, що у зарубіжних країнах (США, Німеччині, Японії, Англії) економічному вихованню дітей приділяється значна увага. У цих країнах розроблені спеціальні економічні програми, за допомогою яких дітей знайомлять з основами домашнього господарства, формують елементарні навички орієнтації в економічному житті суспільства.

На основі аналізу досліджень вітчизняних (А. Богуш, В. Бурла, Н. Гавриш, Н. Грама, Г. Григоренко, О. Козлова, І. Рогальська, А. Смоленцева, А. Шатова) та зарубіжних (Г. Зіммель, Дж. Кейнс, Г. Тард) учених встановлено, що економічне виховання дітей старшого дошкільного віку є важливою складовою виховання особистості, коли у дитини складається узагальнений образ себе як суб'єкта економічної діяльності членів родини, групи дошкільного навчального закладу, взаємозбагачуються стосунки з іншими людьми, формуються основи економічної культури, цінності навколишнього світу (бережливе ставлення до природних ресурсів, речей, побуту, продуктів праці людей), необхідні для орієнтації та існування в сучасному ринковому світі.

Теоретичний аналіз психолого-педагогічних джерел дав змогу уточнити зміст поняття «*економічне виховання старших дошкільників*» як цілеспрямований процес засвоєння дітьми економічних уявлень, елементарних економічних понять, категорій та формування перших навичок рольової поведінки, яка у доступній формі відображає економічні відносини дорослих.

На основі аналізу різних підходів до визначення економічного виховання особистості, вивчення особливостей його здійснення у дитячому віці, *економічну вихованість дитини старшого дошкільного віку* розуміємо як результат засвоєння дитиною доступних елементарних економічних понять, сформованих якостей раціонального споживача, зорієнтованого на ощадливе ставлення до власних і

громадських ресурсів, та доцільної поведінки в економічній галузі життєдіяльності.

Встановлено, що для успішного економічного виховання старших дошкільників необхідна взаємодія дошкільного навчального закладу і сім'ї. Висвітленню ролі сім'ї у вихованні та соціалізації дитини присвятили свої праці Г. Авдіянц, М. Бикова, С. Голод, Л. Єхалова, З. Кісарчук, В. Кравець, В. Семиченко, В. Солодников, В. Столін та ін., які виокремили низку факторів, що впливають на формування економічної поведінки дитини та її настанов стосовно грошей, а саме: сімейні цінності та настанови, що транслиуються дітям у вигляді «батьківських напутніх слів»; загальна економічна ситуація, у якій опинилася дитина (зокрема, економічна криза); основна система розподілу, прийнята у певному суспільстві (соціалістична або ринкова); безпосередній досвід участі в економічній діяльності. Серед важливих чинників впливу сім'ї на становлення особистості дитини у контексті її економічного виховання є внутрішня і зовнішня діяльність сім'ї, яка охоплює господарсько-економічну сферу сімейних стосунків та безпосередньо формує уявлення дітей про розподіл обов'язків членів родини, виконання домашніх справ, бюджету, тобто питань економічного характеру.

Встановлено, що дошкільний навчальний заклад є другою після сім'ї інституцією виховання, яка завжди була і залишається простором життя дитини, суспільним середовищем її розвитку і виховання, єдиною можливістю забезпечити дитині повноцінне дитинство, якісний особистісний розвиток, педагогічно виважене виховання, перший досвід спілкування з однолітками. Аналіз законодавчих документів, які регулюють діяльність дошкільних навчальних закладів в Україні, дозволив встановити, що завданням сучасної дошкільної освіти є створення сприятливих умов для особистісного становлення дітей, забезпечення їхнього збалансованого розвитку, самореалізації, саморозвитку та самобереження, формування життєвої компетентності, розвитку ціннісного ставлення до світу природи, культури, людей, самих себе.

У сучасній соціально-культурній ситуації і складних економічних умовах лише *взаємодія з сім'єю* є одним із стратегічних напрямів діяльності дошкільного навчального закладу, вищим рівнем зв'язку суб'єктів виховання, характерними ознаками якого є взаємовплив, взаємопроникнення на основі поєднаної системи дій, спрямованих на розв'язання основних завдань виховання особистості, що зростає. Розкрито функції усіх рівнів управління дошкільним навчальним закладом, що забезпечують ефективну взаємодію з сім'ями вихованців: завідувача, батьківського комітету, методоб'єднання педагогів; медико-психологічної служби; вихователів-методистів, вихователів дітей дошкільного віку, спеціалістів додаткової освіти; батьківського та дитячого колективів.

Взаємодію дошкільного навчального закладу з сім'єю в економічному вихованні дошкільників розглядаємо як спільну діяльність відповідальних дорослих, спрямовану на введення дітей в економічний простір для засвоєння доступних їхньому віку елементарних економічних понять, формування моральних почуттів і морально-економічних якостей, розвитку інтересу до економічної сфери життя, формування навичок економічної поведінки та набуття первинного досвіду елементарних економічних відносин.

Основними функціями взаємодії дошкільного навчального закладу з сім'єю

визначено: *діагностичну* (виявлення тенденцій розвитку взаємодії щодо економічного виховання дітей); *прогностичну* (прогнозування розвитку типів взаємодії: підтримувальної, конструктивної; усвідомлення учасниками взаємодії результатів, яких вони можуть досягти; розробка програми для забезпечення цього результату); *інформаційну* (забезпечення суб'єктів взаємодії інформацією з актуальних питань економічного виховання, встановлення єдності виховних цілей, завдань, засобів і методів виховання; вимог до дитини; розподілу обов'язків і відповідальності); *організаційно-управлінську* (упорядкування процесу взаємодії, формування компетенцій педагогів та батьків на медичних, психологічних, економічних, моральних, національних, регіональних засадах); *освітню* (виявлення і врахування актуальних освітніх потреб педагогів та батьків); *проектувальну* (участь в регіональних та міських проектах, розробці програми розвитку дошкільного навчального закладу, відкритого для сім'ї, моделей педагогізації батьків); *рефлексивно-упроваджувальну* (усвідомлення кожною із сторін своєї ролі у процесі взаємодії та надання кваліфікованої допомоги).

У другому розділі – **«Стан економічної вихованості дітей старшого дошкільного віку»** – з'ясовано стан економічного виховання старших дошкільників у педагогічному процесі дошкільних навчальних закладів; визначено критерії, показники та схарактеризовано рівні економічної вихованості старших дошкільників; представлено результати констатувального етапу експерименту.

Використані у дослідженні методи опитування та анкетування вихователів, бесіди з батьками та анкетування дозволили виявити реальний стан економічного виховання дітей старшого дошкільного віку: вихователі і батьки усвідомлюють важливість економічного виховання, але не володіють методами, прийомами і засобами, необхідними для його ефективного здійснення.

На основі аналізу психолого-педагогічних джерел та змістових характеристик досліджуваного феномену виокремлено критерії та показники економічної вихованості дошкільників: когнітивний, оцінювальний, діяльнісний з відповідними показниками.

Вибір *когнітивного критерію* зумовлений тим, що без усвідомлення дитиною першочергових потреб людини та основних ресурсів, без обізнаності з економічними поняттями неможливе пізнання економічної дійсності та формування у неї економічного мислення. Показниками економічної вихованості за *когнітивним критерієм* визначено: обізнаність з економічними поняттями («сімейний бюджет» (дохід і витрата), «гроші», «ціна», «валюта різних країн», «реклама» та ін.); уявлення про першочергові потреби людини (їжа, вода, житло, безпека тощо) та про особисті потреби самої дитини; уявлення про основні ресурси, їх обмеженість та про працю дорослих.

Вибір *оцінювального критерію* зумовлений тим, що без інтересу дитини до економічної сфери життя неможливе пізнання нею економічних процесів і законів, опанування інформацією, її засвоєння і поглиблення, переведення із зовнішнього плану у внутрішній, особистісно значущий. Економічну вихованість дошкільників за цим критерієм схарактеризовано через такі показники: наявність у дітей інтересу до економічної сфери життя; здатність орієнтуватися в світі товарів за допомогою реклами; рівень виявлення ощадливості, відповідальності, діловитості і підприємливості; бережливе ставлення до природних ресурсів, речей, побуту,

продуктів праці людей.

Діяльнісний критерій економічної вихованості дошкільників пов'язаний з тим, що саме у дошкільному віці з'являється перший досвід виділення дітьми грошей як особливих знако-символів у людських стосунках; залучення дитини до економічної реальності відбувається через її особисту діяльність у сфері купівлі-продажу. Показниками економічної вихованості дошкільників за цим критерієм обрано: вміння визначати першочергові потреби своєї сім'ї; порівнювати й оцінювати товари (якість, ціна), пояснити результати праці людей різних професій; використовувати набуті економічні знання в ігровій, трудовій, продуктивній діяльності; особливості поведінки у ставленні до грошей.

Констатувальним етапом експерименту було охоплено 230 дітей старшого дошкільного віку (експериментальна група – 110 осіб, контрольна група – 120 осіб), вихователі та батьки вихованців дошкільних навчальних закладів № № 12, 15, 28, 30 м. Умані Черкаської обл., № № 37, 41, 78, 89 м. Черкаси, № № 123, 227 м. Кривого Рогу Дніпропетровської обл., № № 26, 53 м. Хмельницького.

На основі визначених критеріїв та показників схарактеризовано три рівні економічної вихованості дітей старшого дошкільного віку: достатній, середній і низький.

Діагностування рівнів економічної вихованості дітей старшого дошкільного віку відповідно до визначених критеріїв та передбачало використання комплексу методів, серед яких: бліц-опитувальник, спостереження за дітьми, за різними видами діяльності дітей та їх аналіз; створення уявних і реальних проблемних ситуацій, аналіз та розв'язання ігрових завдань, практичні завдання; аналіз результатів продуктивної діяльності дітей, індивідуальні бесіди; кількісна і якісна обробка результатів.

Результати констатувального етапу засвідчили, що на *достатньому рівні* економічної вихованості перебувають 11,9 % дітей КГ та 11,3 % ЕГ, які добре обізнані з економічними поняттями; у них сформовані уявлення про першочергові потреби людини та про свої особисті потреби; вони мають уявленням про основні ресурси, їх обмеженість та про працю дорослих; наявний інтерес до економічної сфери життя; уміють орієнтуватися в світі товарів за допомогою реклами. Вони виявляють достатній рівень ощадливості, відповідальності, діловитості і підприємливості; характеризуються бережливим ставленням до природних ресурсів, речей, побуту, продуктів праці людей; уміють визначати першочергові потреби своєї сім'ї; порівнювати і оцінювати товари за якістю та ціною, вміють пояснити результати праці людей різних професій; використовують набуті економічні знання в ігровій, трудовій, продуктивній діяльності.

Старші дошкільники, які виявили *середній рівень* економічної вихованості, недостатньо обізнані з економічними поняттями; мають сформовані уявленням про першочергові потреби людини, водночас недостатні уявлення про свої потреби та фрагментарне уявлення про основні ресурси; діти подекуди виявляють інтерес до економічної сфери життя; загалом здатні орієнтуватися в світі товарів за допомогою реклами; здебільшого виявляють ощадливість, відповідальність; бережливо ставляться до природних ресурсів, речей, побуту, продуктів праці людей лише при нагадуванні; мають частково сформовані вміння визначати першочергові потреби

своєї сім'ї; уміють порівнювати і оцінювати товари, пояснити результати праці людей різних професій; під керівництвом дорослого вміють організувати свою діяльність, своєчасно виконують доручення; сумлінно ставляться до матеріальних цінностей, але більшу турботу проявляють лише до речей особистого користування; використовують набуті економічні знання при нагадуванні та намагаються використати їх в ігровій, трудовій, продуктивній діяльності. Дітей з таким рівнем виявлено 42,5 % у КГ і 43,3 % – в ЕГ.

Діти із *низьким рівнем* економічної вихованості необізнані з економічними поняттями; мають несформовані уявлення про першочергові потреби людини та особисті потреби, а також уявлення про основні ресурси, їх обмеженість та про працю дорослих; діти не виявляють інтересу до економічної сфери життя; не здатні орієнтуватися в світі товарів; не виявляють ощадливості, відповідальності; не бережуть природні ресурси, речі, продукти праці людей; не вміють визначати першочергові потреби своєї сім'ї; у них відсутня здатність адекватно порівнювати і оцінювати товари, не уміють пояснити результати праці людей різних професій; не сформовані вміння використовувати набуті економічні знання в ігровій, трудовій, продуктивній діяльності. Кількість дошкільників з цим рівнем у КГ 45,6 % і 45,4 % – в ЕГ.

Отже, аналіз результатів констатувального етапу експерименту дозволив дійти висновку, що необхідно створити умови та підготувати вихователів і батьків до взаємодії для ефективного економічного виховання дітей старшого дошкільного віку. Потребує розроблення методика економічного виховання дітей старшого дошкільного віку із залученням батьків до співпраці з дошкільним навчальним закладом та впровадження її в освітньо-виховний процес дошкільного навчального закладу.

У третьому розділі – *«Дослідницько-експериментальна робота з економічного виховання дітей старшого дошкільного віку у взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї»* – теоретично обґрунтовано та експериментально та експериментально перевірено педагогічні умови економічного виховання старших дошкільників у взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї; описано зміст їхньої реалізації; проаналізовано хід та результати дослідно-експериментальної роботи.

На підставі теоретичного аналізу досліджуваної проблеми та результатів констатувального етапу педагогічного експерименту обґрунтовано такі педагогічні умови економічного виховання дітей старшого дошкільного віку у взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї: розробка методики ознайомлення дітей дошкільного віку з елементарними економічними уявленнями; збагачення первинного економічного досвіду старших дошкільників; оволодіння батьками необхідними знаннями, вміннями, навичками економічного виховання дітей у сім'ї.

Для вихователів, які брали участь в експерименті, було організовано педагогічний семінар «Економічне виховання дітей дошкільного віку», з метою поповнення та поглиблення їхніх знань щодо сутності економічної соціалізації та особливостей економічного виховання дітей дошкільного віку, підвищення їхньої фахової компетентності щодо роботи за експериментальною методикою ознайомлення дітей дошкільного віку з елементарними економічними уявленнями.

Семінар передбачав такі теми: «Економічне виховання дітей: сутність та специфіка», «Дошкільникам про економіку», «Створення умов для економічного виховання дошкільників у сім'ї», «Форми і методи економічного виховання дітей старшого дошкільного віку у дошкільному закладі та сім'ї», «Організація взаємодії з батьками з питань економічного виховання дітей», «Методика проведення різних форм роботи з економічного виховання дітей дошкільного віку в дошкільному закладі (практичні заняття)».

Як передбачено першою педагогічною умовою, *розроблено методуку ознайомлення дітей дошкільного віку з елементарними економічними уявленнями*, що базується на наповненні складових педагогічного процесу в дошкільних навчальних закладах (мета, завдання, зміст, форми, методи) економічним компонентом. Метою цієї методики є підвищення ефективності економічного виховання дітей. Завдання – формування елементарних економічних уявлень, знань, умінь, і навичок щодо процесів вироблення, розподілу, обміну і споживання предметів довкілля. Впроваджено авторську програму економічного виховання дітей «Економіка для дошкільників», яка складалася з таких тематичних блоків: «Економіка моєї сім'ї» (сімейна економіка; сімейний бюджет: дохід і витрати); «Потреби людей»; «Світ грошей» (гроші, ціна); «Ресурси» (виробництво корисних товарів); «Світ товарів» (основи маркетингу). Дітей ознайомлювали з поняттями «реклама», «товар», «гроші» (як результат праці (зароблені працею); як предмет обміну (формування правильного спокійного ставлення до них); кишенькові гроші; способи використання грошей), «вартість» у ході проведення різних видів ігор: дидактичні («Оціни витрати», «Придумай рекламу», «Економічний ланцюжок», «Водопровідник», «Професії людей», «Визнач ціну»), сюжетно-рольові («Банкіри»), рухливі («Хто швидше передасть монетку») тощо. Ефективним у розширенні знань дошкільників виявилось проведення спеціальних занять з економіки, які проходили у формі подорожі, екскурсії, бесіди, економічної вікторини тощо («Знайомство з банківською установою»). Важливим елементом занять була ігрова імпровізація («Спостереження за електронним біг-бордом», «Спостереження за рекламою іграшкового магазину», «Спостереження за роботою рекламного агентства», «Спостереження за людьми біля банкомата»).

Друга педагогічна умова – *збагачення первинного економічного досвіду старших дошкільників* – реалізовувалася через використання творів художньої літератури та знайомих для дітей життєвих ситуацій з метою опанування ними поняттями про організовану й ефективну економіку, формування економічного мислення та навичок економічної поведінки. Твори художньої літератури та усної народної творчості як засоби економічного виховання дітей дошкільного віку умовно розподілено на чотири групи: 1) допомагають зрозуміти зміст потреб людини та варіанти їх задоволення (використання грошей, виготовлення товарів, користування послугами, рекламою тощо); 2) розкривають зміст і значення праці людей (спеціальності й атрибути їхньої праці); 3) визначають традиції українського народу й особливості ведення домашнього господарства (планування бюджету, розподіл обов'язків, ставлення до власності тощо); 4) допомагають дітям зрозуміти значення таких морально-економічних якостей особистості, як економічність, дбайливість, доброзичливість, практичність тощо. Для реалізації цієї педагогічної

умови дітям читали такі твори, завдяки яким діти пізнавали світ економіки, відшукували економічні явища у знайомих життєвих ситуаціях та пригодах улюблених героїв.

Також проведено цикл інтегрованих занять: «Лісова крамниця» (за мотивами казки «Троє поросят»), в ході якого використано дидактичну гру «Встанови ціну»; сюжетно-рольову гру «Крамниця»; «Заощадливий зайчик» (за мотивами казки «Зайчикова хатка», під час якого проведено досліди на економію електроенергії, «Миття рук». Батькам дітей з експериментальної групи пропонували читати вдома казки («Рукавичка», «Троє поросят», «Лисиця і журавель», «Зайчикова хатка», «Півник і двоє мишенят», «Телесик», «Калиточка») для закріплення пройденого матеріалу в дошкільному закладі.

Оволодіння батьками необхідними знаннями, уміннями, навичками економічного виховання дітей у сім'ї – третя педагогічна умова – базувалася на засадах розуміння того, що успішна взаємодія всіх суб'єктів виховного процесу залежить від інтеграції, наступності, перспективності та єдності вимог дошкільного закладу і сім'ї щодо формування у дітей економічних знань та первинного економічного досвіду; дотримання *принципів* систематичності та послідовності, індивідуального підходу, взаємоповаги, довіри, відповідальності та рівноправного партнерства. Реалізація цієї педагогічної умови вирішувала такі завдання: допомогти батькам усвідомити важливість періоду дошкільного дитинства та першочергову роль родини у економічному вихованні дітей; розкрити роль дошкільного навчального закладу в економічній соціалізації дітей; ознайомити батьків зі специфікою економічного виховання дошкільників; залучати батьків до активної участі у створенні розвивального середовища в дошкільному закладі та вдома для економічного виховання дітей; формувати у батьків почуття приналежності до колективу дошкільного закладу та спільного вирішення завдань з економічного виховання дітей.

Робота з батьками відбувалася у двох напрямках: наочно-інформаційному та практичному. На *наочно-інформаційному* напрямку взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї використано такі форми роботи: «дайджест новини»; педагогічні читання; колекція цифрових ресурсів; форум на сайті дошкільного навчального закладу; фото-презентації. З батьками проводилися бесіди та групові консультації: «Роль економічного виховання дитини дошкільного віку», «Економіка в житті дитини», «Чи впливає економічне виховання на становлення особистості дошкільника?»; круглі столи на теми: «Приклад батьків у формуванні економічної компетентності старших дошкільників», «Вплив засобів масової інформації на рівень економічної вихованості дітей». У куточках для батьків розмістили економічну сторінку на інформаційних стендах, де постійно оновлювалась рубрика для батьків «Цікава економіка» та створили електронну «Колекцію цифрових ресурсів».

Практичний напрямок взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї спрямовувався на оволодіння батьками необхідним досвідом опанування різноманітними формами і методами організації та здійснення процесу економічного виховання у сім'ї та реалізовувався протягом «Тижня економіки» (використано такі форми роботи: відкриті заняття, консультації «Дидактичні ігри

економічного змісту», батьківські збори «Економічне виховання дитини в сім'ї», «Економічний марафон», майстер-класи: «Економіка для малечі», «Перші кроки дитини в економіку», розвага «стежинами економіки», економічна акція «Друге життя старим речам»).

За результатами формувального етапу експерименту встановлено, що в експериментальних групах, порівняно з результатами констатувального етапу експерименту значно покращилися показники економічної вихованості дітей старшого дошкільного віку: достатній рівень зріс – на 10,2 %; середній – на 9,6 %; на низькому рівні залишилися 25,6 % проти 45,4 % на початку формувального етапу дослідження (табл.).

Таблиця

Динаміка рівнів економічної вихованості дітей старшого дошкільного віку за результатами констатувального та формувального етапів експерименту (у %)

Рівні	Контрольна група			Експериментальна група		
	Констатувальний зріс	Прикінцевий зріс	Динаміка	Констатувальний зріс	Прикінцевий зріс	Динаміка
Достатній	11,9 %	14,4 %	+2,5	11,3 %	21,5 %	+10,2
Середній	42,5 %	45,7 %	+3,2	43,3 %	52,9 %	+9,6
Низький	45,6 %	39,9 %	-5,7	45,4 %	25,6 %	-19,8

Результати обчислення критерію χ^2 на прикінцевому етапі експерименту підтверджують статистичну обґрунтованість гіпотези дослідження, а саме – не випадковість у розбіжності результатів оцінювання дітей контрольної та експериментальної групи, що свідчить про позитивний вплив обґрунтованих педагогічних умов економічного виховання дітей старшого дошкільного віку у взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї.

ВИСНОВКИ

У ході дослідження здійснено теоретичне узагальнення проблеми економічного виховання дітей дошкільного віку та запропоноване нове її практичне вирішення, що полягає в обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов економічного виховання дітей старшого дошкільного віку у взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї. Проведене дослідження уможливило формулювання висновків:

1. На основі теоретичного аналізу наукової психолого-педагогічної літератури з'ясовано, що проблема економічного виховання дітей набуває особливої актуальності у зв'язку з тим, що об'єктивні зміни економічних відносин у сучасному соціумі все частіше визначають необхідність розвитку економічних уявлень дитини.

Науково обґрунтовано сутність понять: «економічна вихованість дитини старшого дошкільного віку» (результат засвоєння дитиною доступних елементарних економічних понять, сформованих якостей раціонального споживача, зорієнтованого на ощадливе ставлення до власних і громадських ресурсів, та доцільної поведінки в економічній галузі життєдіяльності) та «взаємодія дошкільного навчального закладу з сім'єю в економічному вихованні дошкільників» (спільна діяльність відповідальних дорослих, спрямована на введення дітей в економічний простір для засвоєння доступних їхньому віку елементарних економічних понять, формування моральних почуттів і морально-економічних якостей, необхідних для успішної економічної діяльності, розвитку інтересу до економічної сфери життя, формування навичок економічної поведінки та набуття первинного досвіду елементарних економічних відносин).

Уточнено сутність поняття «економічне виховання старших дошкільників», як цілеспрямований процес засвоєння дітьми економічних уявлень, елементарних економічних понять, категорій та формування перших навичок рольової поведінки, яка у доступній формі відображає економічні відносини дорослих.

2. Охарактеризовано особливості взаємодії дошкільного навчального закладу та сім'ї, як складного процесу взаємовпливу обох виховних інституцій, результатом якого є не лише збагачення функцій і можливостей кожного у питанні виховання дітей, а й забезпечення економічного виховання дошкільників та підвищення рівня їхньої економічної вихованості. Визначено, що основними функціями взаємодії дошкільного навчального закладу з сім'єю є: діагностична (виявлення тенденцій розвитку взаємодії щодо економічного виховання дітей); прогностична (прогнозування розвитку типів взаємодії: підтримувальної, конструктивної; усвідомлення учасниками взаємодії результатів, яких вони можуть досягти; розробка програми для забезпечення цього результату); інформаційна (забезпечення суб'єктів взаємодії інформацією з актуальних питань економічного виховання, встановлення єдності виховних цілей, завдань, засобів і методів виховання; вимог до дитини; розподілу обов'язків і відповідальності); організаційно-управлінська (упорядкування процесу взаємодії, формування компетенцій педагогів та батьків на медичних, психологічних, економічних, моральних, національних, регіональних засадах); освітня (виявлення і урахування актуальних освітніх потреб педагогів та батьків); проектувальна (участь в регіональних та міських проектах, розробці програми розвитку дошкільного навчального закладу, відкритого для сім'ї, моделей педагогізації батьків); рефлексивно-упроваджувальна (усвідомлення кожною із сторін своєї ролі у процесі взаємодії та надання кваліфікованої допомоги у вихованні дитини).

3. Виокремлено критерії (когнітивний, оцінювальний, діяльнісний), показники та рівні (достатній, середній, низький) економічної вихованості старших дошкільників. Показниками когнітивного критерію визначено: обізнаність з економічними поняттями («сімейний бюджет» (дохід і витрата), «гроші», «ціна», «валюта різних країн», «реклама» та інші); уявлення про першочергові потреби людини (їжа, вода, житло, безпека тощо) та про особисті потреби самої дитини; уявлення про основні ресурси, їх обмеженість та про працю дорослих; оцінювального – наявність у дітей інтересу до економічної сфери життя; здатність

орієнтуватися в світі товарів за допомогою реклами; рівень виявлення ощадливості, відповідальності, діловитості і підприємливості; бережливе ставлення до природних ресурсів, речей, побуту, продуктів праці людей. Діяльнісний критерій характеризується такими показниками: уміння визначати першочергові потреби своєї сім'ї; порівнювати і оцінювати товари (якість, ціна)» пояснити результати праці людей різних професій; використовувати набуті економічні знання в ігровій, трудовій, продуктивній діяльності; особливості поведінки у ставленні до грошей.

4. Обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови економічного виховання дітей старшого дошкільного віку у взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї: розробка методики ознайомлення дітей дошкільного віку з елементарними економічними уявленнями; збагачення первинного економічного досвіду старших дошкільників; оволодіння батьками необхідними знаннями, уміннями, навичками економічного виховання дітей у сім'ї.

Першу педагогічну умову реалізовано через програму економічного виховання дітей «Економіка для дошкільників». Для впровадження педагогічної умови у педагогічний процес дошкільного закладу використано такі форми та методи: заняття (інтегровані, комбіновані, комплексні з різних розділів програми з економічним компонентом), економічні екскурсії та прогулянки; ігри (дидактичні, ситуативні та сюжетно-рольові), спостереження, творчі завдання, що сприяли засвоєнню дитиною доступних елементарних економічних понять, формуванню моральних почуттів і морально-економічних якостей, необхідних для успішної економічної діяльності, розвитку інтересу до економічної сфери життя,

Реалізація другої педагогічної умови здійснювалася через стимулювання дітей до пошуку економічних явищ у знайомих життєвих ситуаціях та пригодах улюблених героїв художніх творів, зокрема казок. Доведено, що реалізація цієї педагогічної умови сприяла кращому засвоєнню складних економічних понять, збагаченню словникового запасу економічними термінами, усвідомленому інтересу до грошей та операцій з ними, розумінню правил їх заробітку, взаємозв'язку понять «праця–гроші», дій «купівля–продаж», збагаченню первинного економічного досвіду старших дошкільників.

Третя педагогічна умова здійснювалася у двох напрямках: наочно-інформаційному (використовували такі форми роботи: «дайджест новини»; педагогічні читання; колекція цифрових ресурсів; форум на сайті дошкільного навчального закладу; фото-презентації) та практичному (спрямовувався на оволодіння батьками необхідними знаннями, уміннями і навичками, опанування різноманітними формами і методами організації та здійснення процесу економічного виховання у сім'ї, реалізовувався протягом «Тижня економіки»).

Результативність дослідно-експериментальної роботи засвідчена значною динамікою зростання рівнів економічної вихованості старших дошкільників експериментальних груп за кожним показником, що є вагомою підставою вважати завдання дослідження виконаними, а мету – досягнутою.

Проведене дослідження не претендує на вичерпний розгляд усіх аспектів означеної проблеми. Подальшого наукового дослідження потребує визначення гендерних особливостей економічного виховання дітей; наступності в економічному вихованні дошкільників та молодших школярів. Зважаючи на актуальність

досліджуваної теми, *рекомендовано*: запровадити у педагогічний процес дошкільних навчальних закладів розроблену авторську програму «Економіка для дошкільників»; у системі підготовки вихователів дошкільних навчальних закладів передбачити вивчення методики економічного виховання дітей; проведення тематичних курсів в системі післядипломної освіти.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні результати дисертації

1. Дудник Н. А. Економічна соціалізація старших дошкільників / Н. А. Дудник // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. пр. Уманського держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини / [ред. кол.: Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2013. – Вип. 47, ч. 4. – С. 206–212.

2. Дудник Н. А. Сім'я як мікрофактор процесу економічної соціалізації дітей дошкільного віку / Н. А. Дудник // Актуальні проблеми сучасної дошкільної та вищої освіти : зб. наук. пр. – Одеса : ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2014. – С. 120–127.

3. Дудник Н. А. Формування економічної компетенції дошкільників як психолого-педагогічна проблема / Н. А. Дудник // Зб. наук. пр. Уманського держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини / [гол. ред. Мартинюк М. Т.] – Умань : ПП Жовтий О. О., 2014. – Ч. 3. – С. 103–109.

4. Дудник Н. А. Економічна соціалізація дітей дошкільного віку: сутність поняття / Н. А. Дудник // Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Херсон: ХДУ, 2015. – Вип. 67. – С. 446–450.

5. Дудник Н. А. Экономическое воспитание детей дошкольного возраста: актуальность и значение / Н. А. Дудник // Концепт. – 2015. – № 12 (декабрь). – ART 15448. – 0,4 п. л. – URL: <http://e-koncept.ru/2015/15448.htm>. – ISSN 2304- 120X.

Опубліковані праці апробаційного характеру

6. Дудник Н. А. Педагогічні умови економічного виховання дітей старшого дошкільного віку / Н. А. Дудник // Формування освітніх компетенцій дитини: проблеми, розвиток, супровід: матеріали II Всеукр. наук. – метод. сем. / гол. ред.: Рогальська-Яблонська І. П. [та ін.]. – Умань : АЛМІ, 2014. – С. 24–27.

7. Дудник Н. А. Когнітивний критерій економічної вихованості дошкільників / Н. А. Дудник // Актуальні питання сучасних педагогічних та психологічних наук: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. – Одеса : ГО «Південна фундація педагогіки», 2014. – С. 54–57.

8. Дудник Н. А. Основи формування економічної грамотності у дітей дошкільного віку / Н. А. Дудник // Вісник наукової лабораторії «Дошкільна освіта: історія, перспективи розвитку в ХХІ столітті» / гол. ред. Залізняка А. М. – Умань : АЛМІ, 2014. – С. 23–26.

9. Дудник Н. А. Особливості економічного виховання дітей дошкільного віку / Н. А. Дудник // Вплив досягнень психологічних і педагогічних наук на розвиток сучасного суспільства: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. – Харків : Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2015. – С. 13–18.

10. Дудник Н. А. Сім'я як фактор економічної соціалізації / Н. А. Дудник // Пріоритети розвитку педагогічних та психологічних наук у ХХІ столітті : матеріали

Міжнар. наук.-практ. конф. – Одеса : ГО «Південна фундація педагогіки», 2015. – С. 55–58.

11. Дудник Н. А. Критерії та показники економічної вихованості старших дошкільників / Н. А. Дудник // Вісник наукової лабораторії «Дошкільна освіта: історія, перспективи розвитку в ХХІ столітті» : матеріали ІІІ Всеукр. наук.-метод. семінар / гол. ред. Залізняк А. М. – Умань : АЛМІ, 2015. – Вип. ІІІ. – С. 24–28.

12. Дудник Н. А. Значення економічної соціалізації у дошкільному дитинстві / Н. А. Дудник // Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників психологічних та педагогічних наук : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. – Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2015. – С. 56–59.

13. Дудник Н. А. Формування основ економічної грамотності у дітей дошкільного віку як педагогічна проблема / Н. А. Дудник // *Pedagogika. Projekty naukowe: zbir raportow naukowych.* – Warszawa : Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2015 – P. 95–100.

14. Дудник Н. А. Формування економічної компетенції дітей дошкільного віку в процесі взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї / Н. А. Дудник // Вісник наукової лабораторії «Дошкільна освіта: історія, перспективи розвитку в ХХІ столітті» : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. / гол. ред. Рогальська-Яблонська І. П. – Умань : АЛМІ, 2015. – Вип. ІV. – С. 17–20.

*Опубліковані праці, які додатково відображають
наукові результати дисертації*

15. Дудник Н. А. Взаємодія дошкільного навчального закладу із сім'єю: метод. посібник / Н. А. Дудник. – Умань : ВПЦ «Візаві», 2012. – 49 с.

16. Дудник Н. А. Економічне виховання дітей дошкільного віку: значення, специфіка, супровід : навч.-метод. посіб. / Н. А. Дудник. – Умань : ВПЦ «Візаві», 2015. – 35 с.

17. Дудник Н. А. Економіка для дошкільників: програма для дітей старшого дошкільного віку / Н. А. Дудник. – Умань : ВПЦ «Візаві», 2015. – 29 с.

18. Дудник Н. А. Тематичні економічні прогулянки в дошкільному навчальному закладі : метод. посіб. / Н. А. Дудник. – Умань : ВПЦ «Візаві», 2015. – 47 с.

АНОТАЦІЇ

Дудник Н. А. Економічне виховання старших дошкільників у взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. – Умань, 2016.

У дисертації здійснено аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми економічного виховання та соціалізації дітей дошкільного віку. Науково обґрунтовано сутність понять: «економічна вихованість дитини старшого дошкільного віку» та «взаємодія дошкільного навчального закладу з сім'єю в економічному вихованні дошкільників». Уточнено сутність поняття «економічне виховання старших дошкільників». Охарактеризовано особливості взаємодії

дошкільного навчального закладу та сім'ї як середовища економічного виховання дітей та визначено основні її функції.

Визначено критерії (когнітивний, оцінювальний, діяльнісний), показники та рівні (достатній, середній, низький) економічної вихованості старших дошкільників.

Теоретично обґрунтовано і експериментально перевірено педагогічні умови економічного виховання дітей старшого дошкільного віку у взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї: розробка методики ознайомлення дітей дошкільного віку з елементарними економічними уявленнями; збагачення первинного економічного досвіду старших дошкільників; оволодіння батьками необхідними знаннями, уміннями, навичками економічного виховання дітей у сім'ї.

Ключові слова: економічне виховання, дошкільний навчальний заклад, сім'я, взаємодія, педагогічні умови.

Дудник Н. А. Экономическое воспитание старших дошкольников во взаимодействии детского сада и семьи. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания. – Уманский государственный педагогический университет имени Павла Тычины. – Умань, 2016.

В диссертации осуществлен анализ психолого-педагогической литературы по проблеме экономического воспитания и социализации детей дошкольного возраста. Научно обоснована сущность феноменов: «экономическая воспитанность ребенка старшего дошкольного возраста» и «взаимодействие детского сада с семьей в экономическом воспитании дошкольников». Уточнена сущность понятия «экономическое воспитание старших дошкольников». Охарактеризованы особенности взаимодействия дошкольного учебного заведения и семьи как среды экономического воспитания детей и определены основные ее функции.

Определены критерии (когнитивный, оценочный, деятельностный), показатели и уровни (достаточный, средний, низкий) экономической воспитанности старших дошкольников.

Теоретически обоснованы и экспериментально проверены педагогические условия экономического воспитания детей старшего дошкольного возраста во взаимодействии детского сада и семьи: разработка методики ознакомления детей дошкольного возраста с элементарными экономическими представлениями; обогащение первичного экономического опыта старших дошкольников; овладение родителями необходимыми знаниями, умениями, навыками экономического воспитания детей в семье.

Ключевые слова: экономическое воспитание, дошкольное учебное заведение, семья, взаимодействие, педагогические условия.

Dudnyk N. A. Economic education of senior preschool children in the context of preschool educational establishment and family interaction. – The Manuscript.

Scientific thesis for the Degree of the Candidate of Pedagogical Sciences in specialty 13.00.07. – Theory and Methodology of education. – Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University. – Uman, 2016.

The analysis of psychological and educational literature on economic education and

socialization of preschool children are presented. The essence of the key concept of the study: «senior preschool children's economic education»

The essence of phenomena «economic education of the child under school age» and «kindergarten interaction with the family in the economic education of preschool children» are scientifically proved. The phenomena «economic education of the child under school age» is understood as the process of learning basic economic concepts by preschool children with availability to catch main notions aspect, development of skills of rational consumer focused on saving attitudes towards their own and public resources, the formation of social and economic behavior necessary for successful economic activity. «Kindergarten interaction with the family in the economic education of preschool children» is a joint activity of responsible adults, aimed at introducing children to the economic environment for learning available to their age elementary economic concepts, the formation of moral sentiments and moral-economic qualities required for successful economic activity, of interest in the economic sphere of life, the skills of social and economic behavior and gaining of primary experience of basic economic relations).

The criteria and levels of economic education of senior preschool children are distinguished, such criteria as cognitive, assessment and activity, the appropriate levels are as follows: sufficient, medium, low. The indicators of the cognitive criteria identified: children knowledge of economic concepts («family budget» (income and expenditure), «money», «price», «currency of different countries», «advertising» and others); imagination of primary human needs (food, water, shelter, security, etc.) and child's personal needs of basic resources, their limitations and the adults work and job. The assessment criteria is indicated by the existence of children's interest to the economic sphere of life; the ability to navigate the world of goods through advertising; detection rate thrift, responsibility, efficiency and entrepreneurship; attitude towards natural resources, items, goods, products of human labor. The activity-criterion is as follows: the ability to determine the immediate needs of their families; compare and evaluate the products (quality, price) «to explain the results of the work of people of different professions; use the acquired knowledge in the economic game, labor, productive activity; behavior in relation to money.

Pedagogical conditions of economic education of preschool children in kindergarten interaction and families are theoretically and experimentally tested, they include: the development of methods acquaint preschool children with elementary economic concepts; enriching the primary economic experience of senior preschool children; parents mastering of necessary knowledge, skills and practice of children economic education in the family.

Key words: economic education, preschool educational establishment, family interaction, pedagogical conditions.